

'Het moge aan *Durk Jisses van der Wal*, oud 25 jaren, van Workum, gelukken, den prijs te behalen, bestaande in eene fraaije en zware zilveren tabaksdoos.'

SCHAATSEN OP ZEEIJS

Marnix Koolhaas

Schaatsen op de Noordzee? Nee, zo streng waren die ouderwetse winters nu ook weer niet. Toch werd en wordt onze eeuwenoude schaatssport bij tijd en wijle op heus zeeijs beoefend. Vooral het oversteken van de oude Zuiderzee was in strenge winters een tocht waar naar uitgekeken werd. Want ook al waren de winters vroeger flink strenger dan nu, een dichtgevroren én beschaatsbare Zuiderzee is altijd een zeldzaamheid gebleven.

Eigenlijk was er maar één stuk zeeijs dat bij strenge winters vrijwel altijd op schaatsen, met priksleeën en zelfs met ijszeilbootjes al snel begaanbaar was: de Gouwzee tussen Marken en Monnickendam. Door de beschutting van het eiland vvoor dit gedeelte van de

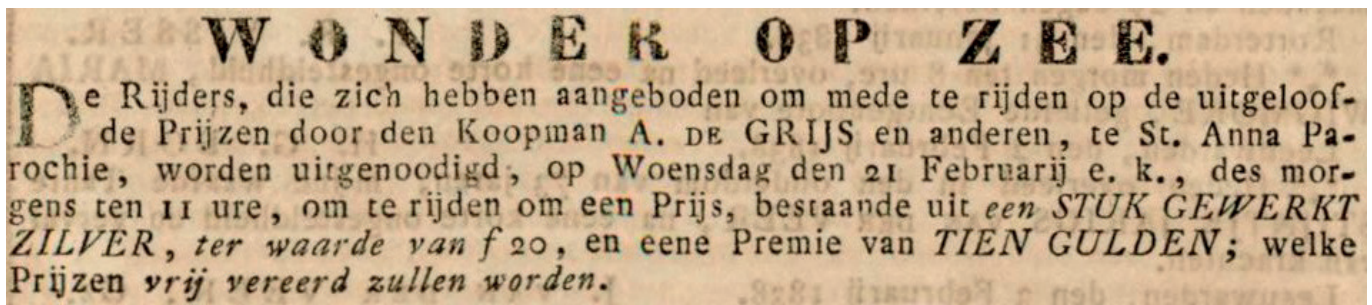
Zuiderzee meestal het eerst dicht. Als enige bewoners rond de Zuiderzee kennen de Markers sinds 1895 de traditie van de 'Marker ijsbruiloft',¹ een feest waarbij de bewoners in traditionele kostuums én op schaatsen een bruiloftsfeest naspelen.

Voor schaatswedstrijden op zeeijs moest je in Friesland zijn. De ijsclubs uit Stavoren, Lemmer en Hindeloopen stonden én staan bekend om hun met feesten omklede kortebaanwedstrijden. Het feit dat er op zeeijs gereden kon worden, gaf de wedstrijden nog een extra tintje. Een poging in 1823, toen er voor het eerst sinds 1763 weer volop op de Zuiderzee geschaatst kon worden, om bij Harlingen op zeeijs een kortebaanwedstrijd te houden, mislukte door invallende dooi, maar in 1838 lukte het bij

¹ *De Tijd* (14 februari 1895).

Hardrijderij op schaatsen op zee bij Hindeloopen, door Philippus van Drooge. Aquarel, 1838. Collectie Fries Scheepvaart Museum.

Aankondiging van het 'Wonder op Zee' in de *Leeuwarder Courant* (20 februari 1838): 4.

Hindeloopen wel. De baan lag een kwartier lopen op zee, de dichtstbijzijnde plek waar een vlak stuk ijs te vinden was.² De *Leeuwarder Courant* zette het verslag op 20 februari 1838 op de voorpagina:

'HINDELOOPEN, den 14 Februarij. Gisteren en heden hadden wij het genoegen ons te mogen verlustigen in een schouwspel, dat door deszelfs zeldzaamheid ieder, die er ooggetuige van was, verrukte. De Zuider Zee, die gedurende dit seizoen, zoo ver het oog reikt, geheel met ijs bezet is, bood sedert eenige dagen in de nabijheid dezer stad, de gelegenheid aan, een volksfeest te doen plaats hebben, hetwelk men met regt mag zeggen aan Vriesland bijzonder eigen te zijn, namelijk een wedloop op schaatsen. Vier en zestig personen dongen naar den uitgelooften prijs en premie, van welk getal den eerstgenoemden dag 16 overig bleven. Heden werd de strijd voortgezet, en het moge aan *Durk Jisses van der Wal*, oud 25 jaren, van Workum, gelukken, den prijs te behalen, bestaande in eene fraaije en zware zilveren tabaksdoos; terwijl de premie, zijnde eene dito vork en lepel, aan *Klaas Althusius*, oud 27 jaren, van Gaastmeer, ten deel viel.

Door het schoonste winterweder uitgelokt, had zich telkens eene ontelbare schaar, zoo te voet en op schaatsen als met arresleden, uit de environs op de bevroren waterbaan vereenigd, waar een aantal tenten was opgeslagen, zoo ter bekoming van ververschingen, als andere artikelen van handel, met name gewerkt goud en zilver; van welk laatste, tot een aandenken aan deze gebeurtenis, door een groot aantal werd gebruik gemaakt. De aanleggers en bestuurders van dit feest verschaften aan velen een vermaak, waartoe de gelegenheid zich uiterst zelden voordoet, de belangstelling dus te grooter wordt, en hetwelk bij ieder, die hetzelve bijwoonde, zonder twijfel eene aangename herinnering achterlaat.'

Deze *Leeuwarder Courant* van 20 februari bevat niet alleen dit verslag, maar ook een aankondiging. De winter van 1838 was een van de laatste winters van

de 'Kleine Ijstijd',³ en dermate streng dat de Waddenzee al vanaf half januari kon worden overgestoken naar Ameland.⁴ En er een hardrijderij kon worden gehouden, bij Oude Bildtziyl, door de organisatoren aangekondigd als het 'Wonder op Zee'. Hij vond plaats op 21 februari en werd gewonnen door de zeventienjarige Meindert Ulbes Noordenbos uit Hallum.

Hoe het er bij deze 'ijskermissen', zoals ze werden genoemd, aan toe ging, schrijft Jan ter Gouw in zijn beroemde studie *De Volksvermaken* uit 1871:⁵

'Dan stonden er wafelkramen en mallemolens, goochelaars en kunstmakers; men zag den vioolspeler op schaatsen, zoowel als dansers en danseressen op schaatsen en de kwakzalver in een ijsleê door zijn knecht geduwd. (...) Narresleden niet enkel, ook koetsen en speelwagens kwamen op 't ijs. Er werden wedrennen op schaatsen, harddraverijen met narren en zeilpartijen met ijsschuitjes gehouden. Ja, de schutterij kwam op het ijs, om naar den papegaai of de schijf te schieten; de bakker kwam op 't ijs bollen bakken, en liet er zijn jongen op den hoorn blazen; de kuiper kwam er kuipen en de schoenmaker den pikdraad trekken; en overal zag men tafels en stalletjes, waar allerlei prulletjes gemaakt werden, die de menschen kochten, om ze in hun rariteitkast te bewaren met een briefje er bij, vermeldende, dat zij die, Anno zooveel, op 't ijs hadden zien maken.'

In Hindeloopen, dat binnen de dijk nooit een goede ijsbaan gehad heeft, is die traditie ook ná de afsluiting van de Zuiderzee niet opgehouden. Nog in 2010 werd er het Nederlands kampioenschap schoonrijden op oerdegelijk buitendijks Ijsselmeerijs verreden. Net op tijd overigens, want een dag later zagen de bewoners hun 'ijsbaan' door de nachtelijk gedraaide wind vér uit de kust als een grote ijsplaat in het water drijven.

3 'Uitleg over Kleine Ijstijd', op www.knmi.nl

4 De Friese winter van 1838 wordt prachtig beschreven door Doeke Wijgers Hellema in zijn dagboeken, te lezen op: <https://historischcentrumleeuwarden.nl/component/content/article/11-import/1341-hellema-dagboek-1838>.

5 Gouw, Jan ter. *De Volksvermaken*. Haarlem: Erven F. Bohn, 1871, derde hoofdstuk: 'Ijs- en sneeuwvermaken'. Online op dbnl.org.

2 Zie ook 'Hardrijderijen op zee', in Couwenhoven, Ron, *Hardrijderijen in Friesland. Volkscultuur op het ijs 1800-1900*. Zaandam: Stichting Archief Ron Couwenhoven, [z.j.]: 372-381.

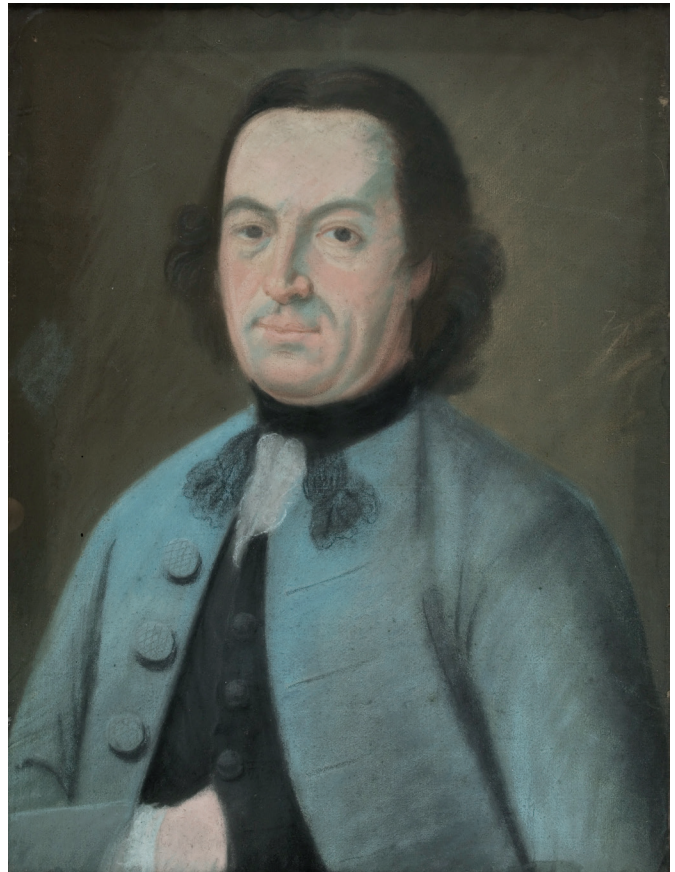
Pieter Coopmans

In 1763, het jaar werd al genoemd, werd de beroemdste schaatstocht uit onze geschiedenis over de Zuiderzee gemaakt. De toen 43-jarige Pieter Alberts Coopmans, destijds bekend als oud-burgemeester van Bolsward en molenontwerper, was naar Den Haag getogen om brieven van de pas 14-jarige Stadhouder Willem V naar diens grootmoeder en voogd Maria Louise van Hessen-Kassel te brengen, die vanuit Leeuwarden het stadhouderschap van Friesland, Groningen en Drenthe waarnam als regentes.⁶ Vermoedelijk was Coopmans ook op schaatsen naar Den Haag gekomen, maar daarover is niets overgeleverd. Al wat er toen over bekend werd gemaakt, is wat de *Leeuwarder Courant* meldt op 26 januari 1763: 'Leeuwarden den 25 January. Zeeker Heer van Bolsward is gistermorgen om vijf uren uit den Haag op Schaatsen gereden, en dien zelfden avond om half zeeven uren te Leeuwarden geariveerd.'

Deze man moet Coopmans geweest zijn, over wie we pas in de *Nieuwe Friesche Volksalmanak* van 1858 in een verhaal van P.A. Meeter wat meer te weten komen. In totaal moet Coopmans zo'n 200 kilometer geschaatst hebben. De oversteek maakte hij van Enkhuizen naar Stavoren, een route die al vanaf 15 januari door arresleden en schaatsers gebruikt werd.⁷ Dat hij alleen rijdend, over ongeveegde banen waarbij hij zelf zijn weg moest vinden, al na 13,5 uur terug was in Leeuwarden, mag inderdaad een prestatie van formaat genoemd worden. De winnaar van de eerste Elfstedentocht, de 24-jarige theologie-student Minne Hoekstra uit Warga, had in 1909 voor vrijwel dezelfde afstand bijna veertien uur nodig.

De Zuiderzee bevroor voor de laatste keer geheel in de strenge winter van 1929. Voor het eerst reden begin maart toen zelfs auto's over het ijs van Lemmer naar Urk. De bestuurders konden van burgemeester Gravesteyn een oorkonde krijgen. Het zouden de laatste wapenfeiten zijn van 'schaatsen op zeeijs' in Nederland: met de voltooiing van de Afsluitdijk in 1932 was het Zuiderzeeijs definitief verleden tijd. Voor schaatsen op zeeijs rest dus alleen onze Waddenzee. Maar door de sterke stromingen lijkt een bevroren Waddenzee meer op een poollandschap dan op een ijsvlakke.

Toch is er sinds 1932 tenminste één schaatser geweest die een deel van de Waddenzee op gladde ijzers heeft bedwongen. De 27-jarige chauffeur G.

Portret van Pieter Coopmans uit Bolsward, door Anonymus. Krijttekening. Collectie Fries Scheepvaart Museum.

Stem uit Harlingen, zo meldde de *Delftsche Courant* van zaterdag 13 januari 1940, 'bond gisterochtend om zeven uur de schaatsen in de haven van zijn woonplaats onder en reed over het ijs van de Waddenzee en het IJselmeer naar Schellingwoude. Om kwart voor één des middags had de waaghals zijn rit van ruim 120 km. volbracht. De heer Stem had een paar reserve-schaatsen aan een riem om zijn middel. Van Harlingen af, aldus vertelde hij aan de Telefoon, heb ik aanvankelijk den wal in zicht gehouden. Het ijs op de Waddenzee was slecht berijdbaar. Door de bevroren sneeuwhoopen kon je hier geen gang zetten. Ook was het ijs aan het kruien geweest en dus ruw.'

Uit de ervaringen van deze voor zover bekend allerlaatste Nederlandse zeeijsschaatser mogen we rustig concluderen dat het 'Wonder op Zee' bij Oude Bildtzijl, waar in 1838 een kortebaanwedstrijd op Waddenijs werd gehouden, vermoedelijk nooit meer een vervolg zal krijgen. Nederland is geen zeeijs-schaatsland meer.

⁶ Zie ook www.langsdeluts.nl, en: Keuvelaar, Jan. 'Bolswards Historie viert diamanten jubileum.' *Magazine Bolswards Historie* 2, nr. 1 (april 2012): 4-5.

⁷ Over Enkhuizen schrijft *De Oprechte Haerlemse Courant* (22 januari 1763): 'Het krielt van Vriesen in deze stad; zynde waardig te zien, de honderden van Menschen, die dagelyks over de Zuyder-Zee passeren.'